

PREŠERNOVO

gledališče

kranj

sezona 81/82

Stvar Jurija Trajbasa

Vitomil Zupan

Vitomil Zupan:

Č 57/1981/82

STVAR JURIJA TRAJBASA

drama

(krstna uprizoritev)

Jurij Trajbas, notar, graščinski oskrbnik	Dare Ulaga
Vilibald, zadnji ostroških graščakov, prevžitkar na ostroški graščini	Tine Oman
Simon Jalen, slikar	Jože Vunšek
Kristina, Trajbasova žena	Biba Uršič
Marcela, Trajbasova hči	Petra Mrak, Tina Primožič
Peter, Trajbasov sin	Tomo Pešič, Janez Dolinar
William Ratar, amerikanec — izseljenec, lastnik graščine	Jože Kovačič
Andrej Deževnik, kmet	France Černe Tone Dolinar
Prvi kmet	Iztok Alidič
Drugi kmet	Rasto Tepina
Tretji kmet	Jože Mohorič
Četrty kmet	Tone Dolinar France Černe
Valpet Miha	Miha Krišelj
Kmetje, pustne šeme	Franci Kranjec
Igor Zaletel, Emil Grašič, Boris Pintar, Brane Lotrič, Ivo Godnič, Tomaž Šmid, Barbara Lapajne, Mojca Pust, Vesna Jankovič, Danica Rožman	
režija	Matija Logar
scenografija	Niko Matul
kostumografija	Alenka Bartl
dramaturgija	Taras Kermauner
glasba	Urban Koder
koreografija	Ksenija Hribar
lektoriranje	Ludvik Kaluža
Izdelava mask	Mik Simčič
Vodja predstave	Ronald Primožič
Šepetalka	Milada Varacha
Oderski mojster	Bruno Grašič
Razsvetljava	Drago Cerkovnik

Prešernovo gledališče čvrsto sledi svojemu programu: vsako leto krstiti vsaj eno slovensko dramsko delo. Igrati novitete, obenem pa segati v preteklost in predstavljati slovenskemu občinstvu dela, ki bi morala biti že zdavnaj uprizorjena, a jim družbene, politične in kulturne prilike dozdej niso bile naklonjene. Seveda ne pride v poštev vsaka drama; gledališče se odloča za tiste, ki razširjajo našo vednost o slovenski zgodovini; ki pokrivajo bele liste naše neinformiranosti o naši preteklosti; ki se enakovredno vključujejo v današnjo slovensko dramsko ustvarjalnost.

Stvar Jurija Trajbasa je prva drama Vitomila Zupana; napisana je bila 1940. leta. Treba je bilo pohiteti, da ne bi minila petdesetletnica njenega rojstva, krst pa bi ji odrekli. Za uprizoritev se je zanimala ljubljanska Drama, Župančič in Vidmar sta ji bila naklonjena, vojna pa je uresničenje načrta preprečila. Leta 1947 je bila natisnjena prvič, leta 1973 drugič. Prvi natis je sprožil eno najbolj zanimivih — in nesimpatičnih — literarno-ideoloških debat po vojni. Dogmatiki so Zupanu očitali marsikaj, česar današnja publika ne bo niti opazila; zdi se, da je bila na delu posebna nestrpnost in pristranost.

Žal drugi natis ni vzbudil pozornosti; dogmatizem je bil že ukročen, ludistična kritika pa Zupanovi kombinaciji socialno-humanistične, družbeno-razredne kritike in dandyjevske romantike, skladne s prvim valom evropskega nihilizma, ni bila naklonjena. Kranjska krstna predstava se torej obrača na novo občinstvo, na novo sprejemljivost, ki dobi za posluš za zgodovino in ki zna, tako upamo, ceniti dela iz druge dobe. O realističnih, kritičnih, socialističnih poudarkih **Stvari** sem nadrobno pisal v uvodu v drugi natis. Zato bi na tem mestu rajši poudaril drugo plat **Stvari** oz. poskušal preveriti, ali se je moje branje v zadnjem desetletju kaj spremenilo.

Slovenci slabo sprejemamo romantiko. Čeprav smo razglasili za romantika svojega največjega pesnika, in ne povsem neupravičeno, smo bili pozneje pod pretežnim pritiskom zaupanja v realizem. Romantika se vse preveč veže na nihilizem, na obujanje religije, na izzivanje sveta, na aristokratizem, na obujanje srednjega veka, a ne njegove ljudskosti, vse to pa ni služilo

slovenskemu nacionalno-razrednemu osvobajanju. Temu del je plačal Zupan tudi v **Stvari** svoj dolg. Čutil pa je, da ne more ostati le pri tem. Zato je, prvič, realno dogajanje postavil v romantično okolje, lin mu dodal, drugič, figuro, ki ne spada ne med slovenske kmete ne meščane ne delavce; ki je ostanek fevdalizma; in ki lahko zato goji nazore ali pa vsaj izraža čustva, niti najmanj skladna z ideologijo, ki je tedaj — v 30. letih — v slovenski kulturi prevladovala.

Kar se je zdelo nekoč — realizmu — poceni, nedopustno, izmišljeno, danes pridobiva na ugledu. Grajski dvorec nekam škotski v skrivnostnosti, vihar, nevarni hodniki, na katerih opreza smrt. Vrnitev skrivnostnega gospodarja (Ratarja) za katerega nihče ne ve. Mož s kapuco in svetilko v roki. Nočni umor, ki ga morilec prikrije. Samotni grajski stolp, v katerem prebiva čudaški potomec starega plemstva, oxfordski študent, preostanek bivšega sveta, sorodnem spet današnjikom, potomcem zmagovite kmečko-delavske revolucije.

Okvirna pomenska struktura — ideologija — drame je socialno-humanistična: kapitalist Trajbas, ki predstavlja sintezo zemljiškega kapitala (rente) in finančnega in ki se postopoma vzdiguje v osrednjega kapitalista, je Kantorjev dedič. Zupan nazorno prikaže položaj slovenskega kapitalizma, štiri desetletja po Kantorju. Medtem ko je bil Kantor še gostilničar in štacunar, je Trajbas že notar; medtem ko Kantorjeva hčerka še pomaga v gostilni, se Kantorjev sin že šola za doktorja prava, vodil bo moderno tovarno, njegova sestra pa je že z očetovim denarjem v tujini, v Švici, v internatu. Slovenska začetna, še napol kmečka buržoazija se pogospoduje.

Zupan je vzel Cankarjevo idejo, da se Kantor začasno moralno zlomi, za osrednji motiv svoje drame. Kantorja oblast prepriča, da ne more biti kriv, zato vest zataji, Trajbasa pa vest izgloje; tu se pokaže celo dramatikova utemeljenost v krščanstvu. Kantor na koncu zmaga, vsi so mu podložni, še delavce ukroti. Trajbas pa na koncu propade, ker ga izdajo živci. Vse ima skoraj popolno napeljšano; snuje nov zločin, hčerko moži s tovarnarjem, svoje kraljestvo širi, a se zgrudi sam v sebi — iz strahu, ki ga ne

more več obvladati (leta nočnih mor), skoči skozi okno. Cankar je pisal v dobi zmagujočega kapitalizma. Zupan v času, ko je postajalo vse očitneje, da je izgubil slovenski kapitalizem tudi notranjo moč.

Ta del drame je, kot rečeno, ustrezno nadaljevanje slovenskega socialnega realizma. Trajbasov protiigralec Vilibald, ki je potomec grofice in kmeta in ki torej nosi v sebi bastardno dvojnost dekadanta in poštenjaka, predstavnika propadlega razreda in ljudstva, in je zato zmožen Kantorja spraviti v smrt, a mora obenem sam umreti (ideologija je vsakemu pravična), pa izraža nekatere nazore, ki presegajo svoj čas in slovensko okolje pred štiridesetimi leti.

Kdor bi trdil, da so Vilibaldovi nazori Zupanovi, bi pač pokazal, da ne zna brati umetnosti; da zamenjuje izjave dramskega lika z mišljenjem avtorja. Avtor je zmerom nad liki, celokupnost njihovih nazorov; res pa je, da je vsak od nazorov del avtorjeve osebnosti, njegovega poznavanja sveta: tudi tisti nazori, ki jih sicer — kot družbeno angažiran, kot ideolog — odklanja. Če jih ne nosi v sebi, jih ne more posredovati občinstvu. Natančneje rečeno: vsi nastopajoči nazori so del časa, iz katerega dramatik izhaja, ki ga odkriva, razume in posreduje temu času samemu in nadaljnjim rodovom.

Vilibald je na robu predvojnega časa, ki se je — to je osnova zgodovinsko-socialna linija tega časa — pripravljaj na revolucijo. Je nekakšna notranja opozicija temu času in njegovim najvidnejšim izrazom. (Podobno kot je bila v duhovni opoziciji Voduškova lirika ali Bartolova proza. Vsi trije predstavljajo opozicijo Kranjcu. Prežihu, Klopčiču, Brnčiču.) Gleda ta čas že z gledišča udejanjenja optimistične ideologije; s stališča novega vala skepse, distance, posmeha, izkušnje?

Za razliko od navdušene vere v vsesplošno ureditev vseh človeških vprašanj, v prihajajočo dobo sreče označuje Vilibald naravo življenja takole: **Moj šahovski konj — gori v stolpu ga imam, v neki kavarni sem ga ukradel — mi venomer govori, ko se pogovarjam z njim: dva koraka naprej, eden vstran, in se mi reži v obraz. Vedno se skladava; saj ima prav: skok in še en skok, sredi nekje ali proti koncu igre te vrže z deske: opravil si. Ob zaupanju v pri-**

hodnost opozarja na drugo plat zadeve: na končni neuspeh, na smrt. So ravno ti stavki tako motili ideologe, ki so tik po vojni učili, da je smrt premagana; da je neuspeh od zdaj naprej nemogoč?

Vilibald popisuje, kako je nekoč igral v živem šahu in predstavljal črnega konja. In ugotavlja: **Majčken fant iz tercije, ki je predstavljal belega kmeta, me je vrgel z deske.** Kaj je plebejski kmet zoper plemiškega konja, pa vendar je konj nemočen pred njim; zmerom se najde kdo, ki je močnejši od tebe. Nobena oblast ne more biti gotova same sebe. Kajti: **Neki višji red je vladal nad nami, ko smo bili figure.** Politični aktivizem tikpredvojnega in tikpovojnega časa pa takšnega reda ni priznaval; zgodovinski subjekt ljudstva je sam ustvarjal red in si krojil usodo. Vilibaldovsko filozofiranje je pomenilo zanj defetizem, pristajanje na sile, ki so človeku nadmočne. —Moremo danes zatrditi, da takšnih sil ni? Da smo ljudje res gospodarji sveta?

Nadalje je za Vilibalda značilna zavest o njegovi — o človeški — nepotrebnosti; tudi ta je karseda v neskladju s triumfalnim prepričanjem aktivistov, da so nujno potrebni na tem svetu; da brez njih in njihove organizacije sveta ne bi bilo; da so zato nedotakljivi; in da jim je zato treba — takšne so konsekvence — izkazovati čedalje bolj božje spoštovanje. Kajti nujna oseba je le bog.

Vilibald razlaga, zakaj je prenehal s študijem: **Nekega lepega dne sem pogledal skozi okno in dajal: gore, pod njimi teče reka, ob reki mesto: kakšen majhen drobec sveta. Svet — drobec vsega, zvezde, sonce, temine vesolja — tule pa jaz, nepotreben tujec, ki ne ve, čemu si vliva v glavo vso to učenost. Pa sem šel.**

Zavest o skromnosti človeških moči; o neznatnosti človeka. Kako bi bilo mogoče podreti dani svet in ustvariti novega s takšno zavestjo? Zupan se tega zaveda, zato položi dejavne besede v usta kmeta-delavca, Deževnika. A pusti, da je ob tem kmet-delavec tudi njegova reflektirajoča senca.

Je Vilibald celo plen nihilizma? **Vse skupaj ni bilo nič. Ne koristne ne škodljive reči nisem storil... Nič, nič, nič.** To seveda ni agresivni

nihilizem; je le zavest o lastni — o človekovi — nepomembnosti. Ali pa je vendar agresiven? Poslušajmo:

Ta zadovoljni, siti obraz je mehka hruška. Med kazalcem in sredincem jo zmečkaš!... Cvetice naj po njegovem rastejo. **Cvetice so tako dobre.** Natura je čista. (To témo je Zupan razvijal kasneje, posebno v drami **Barbara Nives.**) **A ta porcelan, delo človeški rok,...** Kakšno jezo ti vzbudi. **Ali čutiš silo, ki ti šviga od želodca do grla? Človek dobi željo, pravo hrepenenje, da bi jo razbil... Kakšno olajšanje, če bi udaril, jo zdrobil, vrgel po tleh, uničil... Življenje je morda samo tedaj, ko se vaza razbije.** Dialektika, kakor jo pojmuje Vilibald, ni več pedagoško dogmatična, kjer človek razbija le zlo, le svojega — razrednega in nacionalnega — sovražnika; kjer je potrebno razbiti tudi pozitivno, tudi sebe. Zupan je očitno več razumel o življenju kot naivni ideologi, ki pa so bili v praksi bistveno bolj realistični od Zupana: krutost do tistega, kar so razglasili za zlo, je bila neizmerna, neusmiljeno so poskušali zdrobiti tudi Zupana samega, medtem ko so ostali njegovi tovrstni poskusi v primerjavi z njimi amaterski.

Vilibaldiv nazor: človek na svetu **ne pusti nobenega sledu... Življenje je upanje in je posoda z luknjico na dnu.** Vendar je Vilibald kot realni dramski lik bistveno več kot le njegov nazor: maščuje Ratarja, je tako dejaven, da se sam postavi v vlogo usode. Torej svet zaznamuje s sabo in z dobrim. Da ne govorimo o njegovem avtorju, ki se je z izjemno količino in kvaliteto svojih literarnih del zapisal v slovensko kulturo kot malokdo; ki je poleg svojega daru porabil pri tem tudi ogromno truda, pa najsi s svojim nazorom še tako zatrjuje, da mu je ta napor zabava.

V Trajbasu vidi Zupan realnost, in mi, v letu 1982, vemo, da ta realnost ni vezana le na predvojni čas in le na kapitaliste. Bojim se, da je značilna bolj kot za Zupana za tiste, ki so mu očilati načelno amoralnost. Stvar Jurija Trajbasu pomeni Trajbasov nazor, sistem, kot mu pravi sam, prepričanje o načelni amoralnosti. Trajbas noče biti hinavec, ampak dela iz prepričanja, ker si dopoveduje, da ni na svetu ne pravice ne resnice ne poštenosti; da so vse to izmišljije; da je treba zato živeti, kot da

so ljudje stvari. Brez dvoma nihilizem, ki Kantorja še radikalizira; nihilizem, ki se je kmalu zatem, ko ga je Zupan upodobil, pokazal kot slovenska zgodovinska resničnost.

Trajbas že v začetku razvija svoje kantorjevske nazore: **Tako sem na ta blagoslovljeni košček zemlje prinesel red. Tu carujem po milosti božji — vsaka oblast je od boga — pa magari brez volje naroda, kajti kdo je narod?... Narod je zastava. Kdor je drži, ta drži narod. Drži jo pa, kdor ima oblast in denar... Za mojo varnost skrbi stroj državne varnosti.** — Ni slovenska povojna dramatika, od Torkarja do Kozaka in Smoleta, odkrivala pri novih oblastnikih, ki jih je zvesto upodabljala, podobne nazore in podobno prakso, le da stoji namesto pojma boga zgodovina in da je denar bolj skrit, podržavljen, a s tem enako — če ne še bolj — na razpolago zmožnim?

In še: **Izdelal sem si svoj nazor, ki je bolj pošten kot nazor tistih, ki delajo ravno tako, a ne iz prepričanja, ampak iz lumparije. Jaz verujem v svoj nazor, verujem.**

Zupan kaže, kako Trajbas sam sebe prepričuje da veruje; kako je dejansko negotov; kako so dejansko negotovi vsi tovrstni oblastniki, ki so se — kot Trajbas — iz nič prikopali do družbene veljave, a stoji njih stavba na trhlih nogah. Samodopovedovanje je že histerija; to prepričanje se mora nenehoma utrjevati, da se ne sesuje, zato potrebuje nove umore, prvi ne zadošča. Tako dramatik razkrinkuje logiko sleherne oblasti: njeno morilsko naravo. Kajti Trajbasu prav nič ne pomaga, da si racionalno prerazlaga svojo krivdo: **Predsodkov sem se otrešel. Kaj je kri? Mesar ima ves dan krvave roke, pa mirno spi. Smrt živali je bila potrebna in koristna.** Zupan razkriva, da nobena ideologija ,ne more razrešiti morilca krivde; da ne bog ne zgodovina ne moreta otresti človekovih predsodkov: vesti. Vest je glavna vrednota teksta. Nobenega človeka ni mogoče razglasiti za žival, za reč, pa naj se zdi še tak sovražnik ali nepotrebnejš. V tem je Zupanov humanizem eden najbolj radikalnih in čistih tudi v naslednjem govoru: **Stoletja so gojili ljudje nekako zlagano moralo, v božjem imenu so jo sekali v glavo, v prsi, da bi laže vladali bedakom. Kdor hoče zavladatai, mora odvreči vso to staroversko na-**

vlak... Tako je, vidiš, vsa ta moral sredstvo za vladanje. Vladarjem samim pa bi bila poguba. **Zato sem se je iznebil.** Drama priča, da je takšen načrt nemogoč. Človeku neodvrtljivo pripada vest; če ne prej pa udari slej in razdre vladarjevo samozavest. Vest je osnovno dejstvo sveta. Več in nekaj drugega kot zakon, ki je postavljen odzunaj.

Vest nastopa v drami, čeprav je dobesedno ne zastopa nobena od figur. Vest zmaga. Propade pa — ne le Trajbasova, ampak vsaka — ideja, ki gre čez človeška trupla; ki ima žive ljudi za sredstva. Zato pravi Vilibald ironično in bistveno: **Spomnite se kake velike ideje in rešujte z njo svet.** Trajbas je reševal le sebe; bil je zgolj individualistični egoist. A nič bolje ni, če rešuješ le skupino ali sloj. Zlo je v — veliki — ideji sami, če ni skladna s človeško vestjo.

Taras Kermauner

GLAVNIK

FIDLA FADL

ODMEVA NA NAŠO UPORIZITEV KOMEDIJE F. HADŽIĆ: »GLAVNIK«

»... brž ko bi se temu Skoku vse te intrige politično-osebnega značaja dogajale v tako imenovanem resničnem svetu, ne bi bilo mogoče razviti groteske do tiste mere, kot se je posrečila...

... igralci so se šemili, kot se za komedijo spodobi, če pa bi z glasovi malo bolj varčevali (saj je jutri še en dan), bi stvari več prispevali. Maske, gib, predvsem pa lični in glasbeni učinki, to so pomagala, ki so besedilo izrazno in izrazito podčrtavala...«

**kritik Janez Zadnikar
(Delo, 14. 11. 1981)**

»Prešernovo gledališče, ki je na začetku letošnje sezone uprizorilo očarljivo Shakespearovo igro »Sen kresne noči«, si je s Hadžičevim »Glavnikom« ter Toryjevo režijo brezsmiselnega pretiravanja in brezupno okorne, nedomiselnne mizanscene, popolnoma nedomišljene in neizkoriščene vizije sanjskega dogajanja (scena!) privoščilo neokusen gledališki večer...«

**kritik Jernej Novak
(Delo, 18. 11. 1981)**

Povsod, kjer smo do danes igrali komedijo »Glavnik«, so bile dvorane povprečno petinosemdeset procentno zasedene, nekajkrat celo nabito polne.

USPEH ŽELJKA VUKMIRICE V KRANJU

V prvi polovici lanskega decembra je v Prešernovem gledališču gostoval zagrebški igralec Željko Vukmirica s svojo komedijsko monodramo »ZGODOVINA MOJE NEUMNOSTI«. Vse ponovitve njegove igre je publika sprejela z nedeljivim navdušenjem. Zanimanje občinstva je iz dneva v dan rastlo, tako da je gledališče zadnje dni moralo gledalce odslavljati.

Če bi nam termini dopuščali, bi po zaključku abonmaja Željko Vukmirica brez bojazni, da bi sedeži ostali prazni, lahko nastopil, vsaj še nekajkrat za izvenabonmajsko občinstvo. Poteza gledališča, da povabi Vukmirico na gostovanje, se je obrestovala nad vsakimi pričakovanji. Kranjsko občinstvo je Željko Vukmirica dobesedno »zasvojil«.

HERBERT GRÜN
(1925 — 1961)

20. decembra 1981 je minilo dvajset let od smrti dramaturga, dramatika, esejista, publicista in prevajalca Herberta Grüna.

Nikdar pa ne bom pozabil, kako dolgo se je Tvoja beseda in kamera ustavila na edinem prehodu med Izraelom in Jordanom; na Mandelbaumovih vratih: »Kako bohota plevel in raste povsod tam, kjer vlada nerazum in slepa strastnost — in to v našem primeru na izraelski kot na arabski strani.«

Čutim fizično potrebo, da bi predaval o Tvojem zadnjem predavanju.

»Ta nežni grič v daljavi, ta je že v Jordanu, to je Kalvarija, kristjanom sveti kraj.« Še Nazaret od blizu — kjer vodijo občino »izraelski rdeči« — si poklonil od blizu kristjanom med poslušaci. In še Galil v daljavi, kjer je potoval in učil Učitelj pred skoraj 2000 leti.

To, kar si izrekel o plevelu na meji, bi moral le redko kdo današnjih Izraelcev in morda prav tako težko kdo Korošcev o meji na Karavankah. O, Herbert, tako si se mi zdel velik!

Konec predavanja. Solidno ploskanje za izvrstno, še celo retorično dobro predavanje. Herbert, saj veš že iz izkušenj v Kranjskem teatru: Gorenjci so skopi. Dlani se jim prehitro vžgejo in zato tako hitro nehajo s pohvalo. Ti Kranjci!.

Sedem do deset ljudi je še ostalo okrog njega. Vprašanja — odgovori. Zadnje vprašanje: »Kaj menite, da je vzrok, motiv pogostim pogromom proti Židom, proti Židovstvu v zgodovini?«

Na zadnje vprašanje, na Tvoje ključno vprašanje si odgovoril skoraj neprizadeto, brezstrastno. Nisem si zapomnil besed, rajši sem občudoval melodijo in barvo glasu. Vem le, da si naglaševal zamotano koplektnost tega problema. Imel sem občutek, da dobro veš, da ne moreš dati na to vprašanje dokončnega odgovora. In to Te ni niti vznemirjalo niti žalostilo. Na to bi tudi Mojzes ne mogel dokončno odgovoriti, niti Michelangelo, niti Goethe. Morda misli le kak čisto običajen, povprečen kristjan, da ve odgovor na to vprašanje.

*

Zjutraj telefon: Herbert se je z avtomobilom zaletel. Leži v celjski bolnišnici. Stanje resno. Po ordinaciji zdrčimo: žena, sestra Karla in jaz po bližnjici čez Kamnik v Celje.

Dobro, da nismo vedeli, kje se je ponesrečil in koliko. Če bi v Levcu, na desni videli odkrhnen hišni vogal in presekani telefonski drog nadpovprečne debeline, ne bi dal piškavega oreha, da ga še živega vidimo.

Ali je res bilo treba tega strašnega sunka, da sem doumel, da Te že imam končno — svojega Prijatelja, in to po srečnem naključju še istega spola povrh, nikomur v spotiko, nikomur v žalost, nikomur v razočaranje.

Ko sem se preselil z materjo v osmem letu starosti, mi je pisal sošolec Ivan iz Trnovelj pri Celju v Pristavo pri Mestinju, na tisti grič nasproti sv. Urbana v tisto, s slamo krito Osetovo hišico — prvo sporočilo — prvo kartico v življenju. Na njej pa je takole pisalo:

Dragi Prijatelj

Dolg Čas mi je za tabo odkar Si odšel od nas. Pogrešam te; Pridi Kdaj nazaj. Na Tebe misli tvoj Prijatelj

Ivan

Po tistem mestnem, blatnem kolovozu, mi je prinesel poštar prvo pismo. In ker sem takrat še žaloval za prejšnjim krajem in se še nisem vživel v novega, so se mi vrstice vtisnile za vedno v srce.

Čez 25 let sem ga šele našel: kmeta, vsega zatopljenega v skrbi novega časa. Zaman sem iskal Prijatelja iz mladih dni.

Pravijo, da ženi povsem zadostuje polna ljubezen. In pravijo tudi poznavalci, da je ta tudi moškemu prav tako potrebna — za polno življenje.

In trdijo nekateri dalje, da to možu še ni dovolj, da rabi še dopolnitev v prijatelju, enem ali več. Ne bi si upal odločno zagovarjati nasprotno trditve, da je to samoprevara, da pač ne ljubi dovolj, če išče poleg ljubezni še Prijatelja.

Pustimo sedaj rajši to razmišljanje in vrnimo se k Herbertu ki težko poškodovan leži v bolnici in so mu morda dnevi ali celo ure štete. In k njegovi sedemdesetletni materi, ki je sedela spredaj na »smrtnem sedežu«, pa si je zlomila samo ključnico in ni bila niti v nezavesti, niti ne lažje šokirana.

Njegovo delo je vgrajeno v temelje Prešernovega gledališča, kjer je bil v sezoni 51/52 in 52/53 umetniški vodja in dramaturg. V kranjsko gledališče je prišel v času začetne profesionalizacije našega gledališča ter ga v dveh letih uveljavil do te mere, da lahko govorimo o odločilnem Grünovem obdobju tako v kranjskem, kot v slovenskem gledališču. Skupaj s skupino mladih gledaliških ustvarjalcev, danes znanih širom Jugoslavije, je Herbert Grün zasnoval odprto, prodorno in popularno gledališče. Nera-zumevanje do njegovega poštenega dela je botrovalo odhodu Herberta Grüna v Zagreb in nato v Celje.

Celotno njegovo neizčrpno delo, ki je od uprizoritve do uprizoritve tonilo v gledalčevo ter kulturno-politično pozabo, je vsaj delno ohranjeno v različnih zapisih, raztresenih po mnogih gledaliških publikacijah od Trsta do Ljubljane, od Beograda do Novega Sada, od Berlina do Dunaja... V posmrtni ediciji esejev »Pismo iz stolpa« (1962) in v knjižici »Radostna Melpomena« je zbranih nekaj njegovih esejev, celotno njegovo kritično in esejistično delo pa do danes še ni pregledano — nujna naloga mladega gledališkega rodu.

Z vstopom Grüna v kranjsko gledališče se je resnično začela prezgodaj pretrgana povojna profesionalizacija Prešernovega gledališča. Dediči njegovih vizij so vse prevečkrat lahkomiselno teptali njegovo ustvarjalno delo.

V sezoni 52/53 je v gledališkem listu PG zapisal: »Iz vsega naštetega je menda jasno, da želim v PG najti sintezo dveh protislovnih gledaliških tipov — komornega ali avantgradističnega ali eksperimentalnega in nacionalnega ali reprezentančnega. To tudi ustreza geografskem položaju v sicer samostojnem centru, ki je vendarle blizu metropole. In vse to, kar sem povedal, bo mogoče v celoti uresničiti šele takrat, kadar se bo izboljšal naš materialni položaj: s predpotopno tehnično bazo, s trikrat premajhnim osebjem (umetniškim in tehničnim) in s tako minimalnimi finančnimi sredstvi je PG žal le obsojeno na polovičarstvo in vsi programi ostajajo iluzorni. Zato smo do danes realizirali šele eno točko: pridobili smo si delavsko občinstvo...«

V članku »Namesto memoarov« je v gledališkem listu PG (sezona 54/55): »Da bi krmarili svojo barko mimo vseh čeri nerazumevanja in pomanjkanja, skozi vse neprijazne vetrove krivih prerokovanj, da bi zares ubrali pravo smer in se je vedno držali, pa naj Vas tudi premetava sem in tja, celo nazaj — Vi plovite naprej. Nezmojljivo ozvezdje zanesljivih stalnic Vam nakazuje plovbo: resnica slovenske umetnosti, lepota polnokrvne glumaške igrivosti, ustvarjalna moč graditeljstva jugoslovanske domovine.«

Kranjsko gledališče je Herbertu Grünu v znak skromne zahvale koncem šestdesetih let postavilo doprni kip pred gledališko dvorano našega gledališča. Njegove realne vizije še ni uspelo uresničiti.

Ob dvajsetletnici smrti Herberta Grüna na naslednjih straneh objavljamo odlomke iz daljšega spominskega zapisa dr. Ivana Hribernika. Zdravnik, pisateljev prijatelj, je napisal »Teloh — cvet na črni suknji« le nekaj dni po Grünovi smrti. Velika čustvena prizadetost, ki veje iz celotnega nagovora in ki spreminja spomin v izpoved, je ohranjena tudi v pričujočih odlomkih.

TELOH — CVET NA ČRNI SUKNJI

»Predvsem skušaj biti zadržan v svojih čustvih, potem bi utegnilo biti Tvoje pisanje kdaj koristno in užitno za sodobnega človeka«, tako si govoril pred dvema letoma, sede za mizo, gotovo vsaj pol ure. Samo poslušal sem Te, brez ugovora, čeprav se z vsem nisem strinjal. Čutil sem, da mi lahko Ti v slovenskem merilu največ poveš. Govoril si hladno, hitro, kompleksno, čeprav sem že takrat dobro vedel, da me imaš nadpovprečno rad. Govoril si prizadeto, resno, včasih skoraj neusmiljeno kritično.

»Recimo tisto o sanjarjenju za volanom, tisto si povsem neorgansko vključil v zelo posrečene začetne meditacije.«

— Sanjariš lahko povsod: v gorah, za potokom, v postelji, v zaporu, morda tam še prav posebno. Sanjarjenje za volanom je lahko nevarno, je lahko smrtno nevarno. Prepričan sem, da je poleg alkohola in neprespanih noči marsikdo tudi v sanjarjenju za volanom našel svojo smrt. Tega vzroka pa ni mogoče dokazati v sodnem postopku. V daljavo zazrte oči žrtve prometne nesreče pa tudi niso zadosten dokaz. —

Šele na samem sem se domov grede pričkal s Tabo: Herbert, saj ta razmišljanja in opazovanja, eden prvih mojih poiskusov, saj to ni bilo resno mišljeno. To je bilo, kot če vzame svinčnik v roke in se poigrava na njem, risoč like, vijuge in krivulje, skače od teme do teme in sprošča pri tem svojo stisko. To ni bilo zares mišljeno, morda le v literarnem ali kakem drugem smislu.

Sicer pa, oprosti, danes sem lahko konkretnejši in ofenzivnejši.

Si res samo temperamentno zavrl, ko si zagledal v Levcu na cesti pred sabo usodno črnkasto ploskev poledenelih cestnih kock? Kaj pa, Ti veliki deček na dolgih nogah, kaj pa če si tudi Ti sanjaril že vso pot od Ljubljane dalje o svoji ljubezni in morda zvišal celo brzino, ko

si se čutil le še 3 kilometre oddaljenega od utelešenega cilja svojih hrepenenj?

*

Vendar pa (resnici na ljubo), vse do Tvojega karambola nisem vedel, kako si velik v duši in mišljenju. Sicer pa, vsa krivda za to slepoto ni na meni. V mnogočem si sokriv Ti s svojo, do genijalnosti preverjeno metodo skrivanja sebe, ki ni bila niti za trenutek narejena, načrtna ali celo teatralična. To je bila Tvoja značilnost in Ti je že prešla v refleks.

Kolikor mi seže spomin nazaj, si se me najprej ostro dotaknil. Z nekim vprašanjem (nazorske narave) si me leta vznemirjal. Seveda sem bil sam kriv tega, zakaj sem pa silil na to področje, kjer nisi poznal šale ali prizanašanja. Na izdrti meč si promptno, elegantno in nusmiljeno zasabljal, ostro in precizno; le s smrtnim udarcem si prizanašal, čeprav se Ti je soborec moral večkrat bistveno odkriti. Danes mi je jasno. Takšen si pač bil in nisi mogel biti drugačen, kadar je šlo za principe življenja in smrti, nazora, človečnosti, umetnosti in kulture na sploh. Mislím, da mi ne boš mogel bistveno oporekati, da si bil neverjetno smel, včasih do herojstva drzen v kritiki in to tudi v okolju, ki resnično kritiki ni zelo naklonjeno.

*

Predavanje v Kranju

12. 12. 1961 ob 19 h v I. nadstropju Sindikalnega doma — Vhod 6. Predava o Jeruzalemskem procesu — Herbert Grün.

Hitim zaključevat popoldansko ordinacijo in ko zasopel vstopim, Herbert že predava v skoraj polno zasedeni, srednji veliki predavalnici Delavske univerze.

Tolmači mirno. Dopolnjuje z epidiaskopom in lastnimi posnetki. Pri procesu se zadržuje komaj petino časa. Vse drugo je posvečeno Izraelu in njegovi stvarnosti, sedanji, in če se le da, še pogled nazaj v njegovo znamenito zgodovino — v Staro Zavezo.

Začel je z vprašanjem, ki mu ga je nekdo zastavil: »Nekateri vprašujejo, zakaj v Jeruzalemu ta maratonski proces okrog Eichmanna, zakaj ta juridični spektakel, zakaj ne opravijo na kratko z zločincem brez primere v zgodovini, ko so stvari vendar evidentne...?«

Po dve medicinski sestri sta mu stregli nenehno dan in noč. Ta na njegovi desni je pazila, da je vsa ta mehanizacija delovala pravilno in nemoteno. Ona na levi pa mu je stregla in ga negovala. Brisala mu je pot z obraza, mu vlažila razbeljene ustnice, pokrivala nemirnega bolnika, ga bodrila, merila pulz, vročino in kar je še tega.

In kot da se je poslednjič, v dilemi med civilizacijo in kulturo, odločil za zadnjo, tako se je Herbert v smrtnih blodnjah, že na pragu nezavesti, le ves nagibal k oni na njegovi levi, ki mu je izkazovala človeško topla dela usmiljenja. Neprestano je grabil njeno božajočo roko in z gibi glave, z neprestanim šepetanjem, z nenehnim zahvaljevanjem za vsako dobrotno kretnjo, za vsak pogled; z izrazom obraza, ki je niansiral med otroško vdanostjo in vzhičenostjo moža v ljubezenski ekstazi, ji je izkazoval predanost in hvaležnost. Na pragu smrti se je naš Herbert, veliki dobri deček, ljubezniv in galanten do kraja, priklanjal še v zadnjih urah — kulturi srca.

*

Čez dan vse še nekam v redu. Ob 19.30 telefon, razburjen glas kriči po žici iz Celja, iz bolnišnice. Stanje kritično. Od 19 h dalje zelo slabo.

Vem, kaj to pomeni.

Pri nas doma se je grupiral nov štab, štab obupancev, ki se ne premakne več iz sobe, grupica ljudi, ki pričakujejo le še kapitulacijo — ali čudež. Nihče noče več k telefonu.

Ob 20.30 zadnji telefon. Globok glas iz Ljubljane:

doktor — najhujše — ob 20.10

zopet v Celje — štab dela dalje.

Tu v Celju je glavno gibalo, organizator zadnjih dveh dni tovariš T. T. ki dela kot sodnik za prekrške — neusmiljeno — kot v rokah preizkušenega kapitalista deluje celjski stroj precizno.

Harry ni umrl za pljučno krizo. So tudi drugačne krize: duševne, ekonomske, moralne in na žalost tudi krize parenhima, jeter, ledvic, ki jih še ne vemo, ne umemo mojstriti. Morda že jutri, morda po jutrišnjem — a važno je le eno, da

še danes ne in da smo ukrenili vsi vse, kar je v človeški moči, v moči zdravstvene vede v dneh od 13. XII. ob 0.30 do 20. XII. ob 20.10 uri 1961.

*

To bi se razkošno zgovarjala, to bi se sabljala. Veš, vse življenje niham med tremi velikimi vprašanji ali klicaji:

Zgolj slučaj (koencidenca samih slučajev, čeprav v neki vzročni povezanosti).

Usoda (Usodnost — slepa, tista mohamedanska — kismet pravzaprav)

in

(Previdnost (Naše dejanje in nehanje po svobodni volji v širokem okvirju božjih načrtov.) Po vsem tem visim sedaj zopet razpet med prvim in tretjim — nad prepadom niham.

Morda mi bo moj »Credo« zopet plahnel, ko ne boš več fizično prisoten. In v svojem pisanju nisi vedno povsem tak, kot v bistvu si. Tam si le kulturni in recimo odkritosrčen, neusmiljen — a precej skompliciran. Kar priznaj.

*

Obisk v mali, mrzli sobici (hodnik)

Še dopoldne sem Te obiskal sam. Najprej si me prestrašil. Kadar gremo kropit, leži mrlič vedno nekje čisto vzadaj. Ko sem pa odrl vrata mrtvaške sobice, sem skoro butnil vate. Ležal si na vozičku z nogami čisto pri vratih in na levi strani. Kar zares sem se Te ustrašil — ker si ležal čisto drugače kot drugi.

*

Povedali so mi kasneje, kako je Herbert umiral. Zadnjo uro življenja — zadnjo uro, dve — ga je bil sam nemir. Hlastno je nekaj diktiral in istočasno pisal s prstom po odeji in po zraku. Kaj ne bi, saj je imel še toliko neizrečenega, toliko nenapisanega! Govoril in mrmral je zvečina nerazumljivo, a v vseh njemu znanih jezikih: slovensko, srbo-hrvaško, nemško, angleško, francosko, italijansko in vmes prepletal latinske, grške in hebrejske stavke in izreke. Pisal in diktiral je in — omahnil. Znova in zares: kakršno življenje, taka smrt! In on je zato do zadnjega diha iskal in se razdajal.

Položil sem Ti šopek nageljnov na prsi — v ljubezni. Pravzaprav sem hotel dati pravi slovenski šopek z rožmarinom in roženkrautom, pa ga ni imelo vse Celje. Sicer pa, Herbert, saj si bil navajen, da so Te vse življenje nekam obšli, da Ti pravzaprav nikdar niso dali v priznanje celega slovenskega šopka, da so s Tabo vedno bolj na kratko opravili. Saj so Te »merodajni« šele dobro leto tega odkrili in Ti skušali biti pravičnejši. Saj si že po naravi stremeniran do velike skromnosti.

Potem sem hitel domov in povedal vsem najožjim — razen Angeli — kako si lep. Potem so prišli Ivanovi in moji. Povedal sem jim, kako si čisto blizu vrat in nihče, tudi otroci se Te niso ustrašili. Anica Ti je prinesla s Krvavca šopek rož in Ti jih je položila ob glavi. Tista Ani, tista najina, ki si jo pogosto počastil s posebnim, širokim objemom od strani čez ramena. Drugim dajejo klobuk na to stran za to dolgo rajžo, Tebi smo dali cvetje prve pomladne ljubezni: belo rožnati teloh — cvet.

Medtem, ko so se drugi ogrevali na zimskem soncu, sem šel prebirat Tvoj obdukcijski protokol — počasi, pobožno. Zdi se mi, da Te je obducent celo v skopi in suhoparni govorici uradnega zapisnikarja spoštoval. »Nežne zaklopke, nežne venčne arterije«, vse nežno, vse zdravo, nikjer nič poapnelega, nič okorelega, le polomljeno, zmečkano.

*

Pristopil je črni uradnik in z gesto odstranil listek na vhodu: Herbert Grün, roj 29. XI. 1925, slovenski književnik.

Ne bi dejal, da je pogrebcev prav veliko, malo nas pa tudi ni. Toda vsi fantje od fare po duhu ali po srcu. Mnogi združujoč oboje. Povsod iz Slovenije, predvsem iz Celja in Maribora, iz Zagreba in Beograda in od Izraelskega poslanštva in sorodniki iz Ljubljane in Štajarske in Tvoj »Jaki«, pa Andrej in Bogo in Sveta in Dino in Uroš z ženo in še drugi.

Poglej in objemi jih bujen cvet kulture slovenske, skoro sami mladi in mnogo obetajoči svetovi.

Oprosti, sedaj je mala formalnost zadržala tempo. »Saj veš, tudi to mora biti, sicer pa je vse

življenje, kulturno vsaj, nenehni obzir na ozire. Štirje Ti skušajo govoriti. Vsi pa govore tiho in hitro, kot bi se zavedali... Words, Words, čeprav govorijo lepo in ne pretiravajo. Čutiš?

Potem je govoril še Krča iz Zagreba. Menda le nekaj stavkov. Izvil je iz bolečine...: »Saj je vse naše prizadevanje v bistvu le boj za višjo kulturo srca.«

Povedal je z enim stavkom smisel Tvojega prizadevanja in vstrajanja Tvojega mladega življenja ter zorenje nas vseh.

Se Ti ne zdi, Herbert, kako neizmerno močnejši so ob takih prilikah tisti, ki verjujejo, od tistih malovernih. Toda le če verujejo tako iz močatosti, iz trajnega napora, ne iz šibkosti, ali celo zato, da bi si metali pesek v oči in se tolazili z izmišljeno, pa čeprav lepo pravljico.

Pa sedaj zares ni časa za taka besedičenja. Saj ta pravda ne bo končana, dokler se bo vrtil planet Zemlja. In nadaljevala se bo tudi na drugih planetih, ko bo tja stopila človeška noga; ali se pa v takih in podobnih enačicah tam že dajejo, v kolikor živijo tam višje organizirana razumska bitja.

Ne zameri, bolj sem buden, ko vse to gledam in poslušam; bolj buden in trezen, kot se za tak izreden, važen in enkratni sprehod spodobi. Veš, iščem dalje, tipljem, niham, sedaj tako sam. Ti mi sploh ne odgovarjaš niti ne protestiraš.

Tisto pot med cipresami, do izkopane jame tam na kraju, tam na desni smo stopili tako hitro, tako temperamentno, kot da bi nam Ti sam diktil tempo.

Ko smo zavili ostro na desno, pred požrešno jamo, je zavel oster zimski veter. Čutil sem ga do kosti. To je bila menda edina scena, vse drugo s Tabo je bilo življenje — zadnje dni prebridko. Še Svéta bi si težko izmislila bolj tragično sceno.

Rad bi, da bi bil zimski dan — tako pod mrak, da bi naletaval sneg — ne preveč na gosto, da bi ne zakrival beli pajčolan črne žalosti preveč očitno. Ta belo-črni okvir, ta mehko-tiha poezija padajočih snežink na krsto, v jamo, na žalostna srca — to je skoraj luksuz. Rad bi bil pokopan na tak dan kot Ti.

Herbert, zdi se mi, da sem preveč priseben, sedaj ko Te polagajo v zemljo.

Firme, napisi pač morajo biti. Že davno sem se odvadil ljudi presoјati po zastavah, pod katerimi hodijo. Raje stopim v štacuno in pogledam, kdo, kako in kaj prodaja.

Pa če bi pisalo nad vhodom: »Tu prodaja sveti vrag«, bi vstopil, bogami, zares bi vstopil, in bi zagrabil možička za zelno bradico, mu jo ostro privzdignil, se mu zazrl v utrip zenice, da bi iz nje in odseva očesa razbral, kaj spet naklepa... Ne vprašujem se več: vzhod ali zahod, sever ali jug — kdo je v pravem, temveč kdo je ta čas, to minuto bolj na pravi poti in kdo manj. In zjutraj ko prižgem radio si zastavim isto vprašanje znova in tako vsak dan zopet.

Meni je pri Tebi važno, da si takšen kot si; da oplajam v Tvoji prisotnosti vsak dan svoje življenje. Ob Tebi nam je naša pot lepša, bogatejša, kulturnejša in kar je še takih sinonimov. Sedaj pa, nikaar se mi ne nasmej (samo sedajle se ne smeš nasmehniti!). Do kraja resno mislim, ko trdim navidezni paradoks: Ob Tebi narašča in se utrjuje moj »Credo«.

Herbert, nedvomno, od Tvojega sija dvigamo kulturnost vsi, kar nas osrečuje Tvoja bližina. Nekdo Ti je skušal obesiti napis: Budist, drugi: Panteist; tretji: Agnostik; in še in še.

*

Več tisočletna kulturna zgodovina človeštva pa nam priča, da gre vse k vragu, še tako trden in soliden — simpatičen voz, če drvi še tako napredno naprej, če ni, ali pa, če se ne ozira na cestno prometne predpise, če ni zavor zdravega konservativizma. V srečnem ravnovesju obeh je solidnost razvoja in zagwarantirana bodočnost. Ljubi paganček pleši, pleši strastno, pleši zavzeto! Gledal Te bom in Ti ploskal v sladki zavesti, da nosim nad svojo štacuno napis: »Presrečna, zlata coklja človeštva.«

*

Herbert je bil dober kot kruh, vendar ne tak: črn, kmečki, ržen. Bil je iz posebne moke. Vsekakor pšenične, delno iz riževega škroba; vedno pa oster in mehak hkrati. Ta snov je bila zmleta v mlinih, v takih, ki meljejo do subtilnosti.

Herbertov kruh ni bil po kmečko zdrav, grob. Njegovo testo je bilo iz bele moke, pšenične, riževe — bolj je kulturnen, čeprav vitaminsko visoko saturiran in dobre solne sestavine. Predvsem: bil je užiten in človek se ga ni mogel nikoli najesti do sitega.

*

Najdem ga umirajočega. Ne vem če me je sploh spoznal, ali se je vljudnostno nasmehnil, kot verjetno vsakemu prišlecju. Verjetno je le za hip zagledal prijateljskega moža v črnem plašču, ko sem pristopil in ga ostro poklical po imenu. Takoj se je zopet pogreznil v svoj megleni svet blodenj. Moje pripravljene čarobne formule ni mogel več doumeti. Roke so nemirno in neprestano grabile odejo in poplesavale po odeji. Nisem zaman 3 leta v bolnici opazoval umirajoče za pljučnico. Če ne bo čudeža najnovejših zdravil, je v nekaj urah po njem.

Pripeljem še kolega internista dr. Z. v posvet. Ni imel kaj pripomniti k internističnemu delu, ko so ga že opravili kirurgi.

Nikjer zamere, nikjer nevolje. Vse dela. Vse, kar je v človeški moči, vse je mobilizirano.

20. XII. ob 0.30 h ga obiščem ponovno. Stanje je za las boljše. Tega pred leti v bolnišnici ob desperativnih pljučnicah, pri prejšnjih zdravilih, nisem nikdar doživel.

To razveseljujočo rešilno misel sporočim domačim, še malo bolj rožnato obarvano.

*

Komaj sem zapustil šok sobo, že me je potnilo zopet nazaj in med podboji vrat sem ga zaskrbljeno opazoval.

Njegovo posteljo so obkrožale naprave s številnimi cevmi, ki jih montirajo takrat, ko gre že z bolnikom nekam h kraju in si edino še od tega obetajo tisti odločilni poseg v borbi za zmago sil življenja. Te številne gumijaste cevi, ki segajo v vse odprtine telesa in z iglami pod kožo in v žile, skušajo pretočiti v telo tisto zadnje zdravilno upanje in skušajo prikleniti smrtno bolnega med žive in ga izvleči iz objema smrti. In ker takrat tehntnica prevesi že bolj v smrt kot življenje, le redko kdaj pomagajo ta čudna človeškega znanja in ljubezni.

Zopet govóur...

Med snežinkami drhti v mračno nebo zopet Tvoja: »Nocoj pa, oh, nocoj...« Zakaj vedno otožne izbiraš?

Vse preveč trezno se oziram po pogrebcih. Tam stoji partizan, velik, črn. Herbert, ta Te ni samo cenil, ta Te je imel zares rad. Ta je nekoga izgubil.

Herbert, gledam pri polni zavesti, čeprav se mi solzijo oči, ko gledam Andreja. Stojim tako za materjo in Angelo, da jima bom vsak čas v oporo.

Tako ganljivo stoji tam Andrej, desno za Tvojo glavo, na robu groba, čisto sam.

Stoji ta Andrej vzravnan, majhen, tenak, napet kot struna, v skrbnem pozoru in gleda čez jamo nekam proti meni, morda včasih prav vame. Solze mu meglijo pogled in drsijo na trepetajoče ustrice.

Stoji tam in vem, ko ga gledam tako nebogljenega, tako prizadetega, da ima ta fant zares še nekaj prav žlahtnega povedati, prav na ustnicah mu je že, morda prav kmalu. Saj si mu Ti pred kratkim to njegovo še nerojeno dete zelo pohvalno ocenil — Ti, ki si se vedno tako nekompromisno pošalil iz nekaterih njegovih dosedanjih literarnih poizkusov. In če si ga Ti sedaj dragoceno podčrtal, stoji tam zares lahko razočaran, potopljen v črno žalovanje, kot otrok ob očetovi črni hlačnici.

Stoji tam sam, prav ob Tvojem vzglavju in nasproti materi in Angeli.

Stoji tam — kot v opravičilo,
kot v spomin, v opomin — kot v zahvalo.

Stoji tam, kot Janez pod križem.

Stoji in drhti — v ljubezni.

Če bi znal, bi zavijal kot volk.

Poklon zastave mi je bil že odveč. Rajši sem prisluškoval letu snežink, ki so hitele redke, izbrane poljubljat prst, ki Te bo zdaj, zdaj pokрила, oklenila.

Usipale so se v jamo vse bele kot v zahvalo za Tvoj biserno beli smeh...

Tvoj pesnik — roke bi mu poljubil za »In memoriam« — je tako lepo povedal: »Herbert je umrl in mi moramo živeti.« Tako lepo je zapel da ne morem drugače, kot ukrasti vsaj malenkosti, vsaj: »... biserno beli smeh.«

So me spraševali mnogi, ti Te niso poznali. »Pa je bil res tak?« Prav zares, takšen je bil. Le pesnik je znal to tako lepo povedati. Lepo je za to, kar je resnično. Zato smo jokali, ko sem bral in mnogi so rosnih oči odlagali »Delo« z 22. XII. 1961.

*

Še to bi Te vprašal:

Pravzaprav sem Te hotel že velikokrat vprašati, katere vrhove človeškega duha bi povabil Ti k božanski pojedini (ne k Divini comedii).

Zakaj molčiš, iščoči Herbert? Saj to je vendar imenitna poslastica za fantazijo duha.

Nočem Ti pomagati, ker tega nisem vaje pri Tebi. Le toliko, da Te izpovem, da švistneta najina meča. Saj vem, dokončno pobil me ne boš in to mi zadostuje.

Lista povabljenecv moje zemeljske ekipe skozi zgodovino človeštva bi izgledala morda takole (za kakšno variacijo bi se morda še pogodil): Mojzes, Hypokrat, Fidija, Kristus-Nazareneec, Michelangelo, Shekspeare, Beethoven, Darwin, Tolstoj, Einstein in Prešeren.

Za »rezervo« pa Platona, Sokrata in vsekakor tudi Marxa. In Konfucija, Mohameda in Gandija, da ne bo zamere. In hitro še dva praktikusa: Paracelsusa in Pasteurja — tako za vsak primer če se Izbranci resneje spro.

Meč je izdrť!

Herbert, kakšen pa si? Sem jih imenoval mar premalo krvi Tvojega očeta? Ti si spremenil agregatno stanje! Ti si spremenil svojo energijo.

Dobro, znam potrpeti. V bodoče bom skromen kot kamela. Razumem, zamenjali si diskutente. Ne daš se motiti, ko si končno pri svojem ljubljennem in oboževanem očetu in nadaljuješ z njim, ko si nas zapustil.

Mi boš pač kasneje odgovoril, moj Herbert. Če ne preje, razodeni se mi ob moji zadnji uri. In če tudi tokrat ne utegneš, se vidiva v Andrejevih večnih prerijah — na lovu za večnostno kulturo.

Morda nama tudi uspe sestaviti skupno ekipo, pa čeprav bo mogoče precej drugačna od moje namišljene, skonstruirane.

Tebe pa bi prosil za konferenciera. Saj veš, rabimo sintetičnega duha, takšnega, ki bo brez premisleka, bolj instiktivno zadel res vse najžlahtnejše. Takega, ki bo kot Ti po desetih minutah listanja po še tako debeli knjigi vedel nje pravo mero in vrednosti.

V pmoč bi Ti bil B. C., kot odgovorni za organizacijo. T. T. iz Celja (ne tisti iz Ljubljane) pa kot neposredni realizator. Za šefa srežbe bi morda najbolj ustrezal M. D. iz Celja. Le glej fotografije! Koliko eleganca duha in kretnje, ko Ti je pomagal čez prag avle gledališča v Celju pred dvema dnevoma. In besedo zna postaviti kot pri nas morda nihče.

In kdo naj pazi na javni red in varnost? Oni črni, veliki partizan — ta naj na posebnem kolegiju rešuje probleme, ki jih mi običajni zemljani ne zmoremo.

Se nisi zdajle nasmehnil? Pa nekako drugače, sklenjeno, odsotno?

Glej jih, že sedajo za mijo, kot k Zadnji večerji — v Jeruzalemu seveda.

Takrat zagrmi z jasnega neba (Daus ex machina — to je Svétina): »Katera je največja zapoved za človeka?«

Možje v zadregi mencajo. In ker ve odgovor le eden — (in ta iz Galileje) vstane le ta, Jezus Nazarenski, in reče:

Ljubi Gospoda svojega Boga z vsem srcem, z vso dušo in vsem mišljenjem.

Druga je pa tej **enaka** (podčrtana midva). Svojega bližnjega pa — kakor samega sebe.

Mučno tišino prekine Tolstoj, ki prosi za besedo, da bi podčrtal misel, ki jo je izrekel že predgovornik:

Tovarišija: tu je vzvod h kulturnosti najgloblje utemeljen, v tem je bistvo naše borbe za kulturo srca, v tem smislu vsega prizadevanja — tudi našega konferenciera.

Grobna tišina...

Le Marx se nekam zmrduje in stresa ogromno poraščeno lice in si očitno nekaj strastno beleži. Trdno postavi piko, položi pisalo in oziraje se po somišljenikih vstane, da vsaj formalno protestira in to ostro protestira proti taki očitni mistifikaciji in maličenju borbe delavskega raz-

reda, proletarcev in tlačanih skozi stoletja, ki jim po tej poti pač ne kaže priti do oblasti; vsaj v imenu marksističnega dela svetovnega delavskega razreda vloži formalen protest. Z mogočno besedo in postavo je vnesel nemir med Izbrance (Zadeva se zna čudno skomplicirati).

Herbert, sedaj ukrepaj! Improviziraj, vskoči, razdvoji in naredi sintezo na osnovi svetovljanstva in človečnosti, ki je menda le osnova vsem resničnim rodoljubom in antifašistom. Fašizem namreč pomeni rezčlovečenje. Antifašizem pa naj bi pomenil obratno.

Če kdo, boš Ti to znal in vedel. Sicer pa, glej dviga se veliki France iz Vrbe, Usta mu zakrožijo v hudomušen nasmeh, dviga čašo vina in takome modruje: »Možje! Svetovljani! Bratje!. Glejte, še vince se smeja.« Obrača se k Tebi in očitno velja Tebi, dvigne še višje sonce v kozarcu in nadaljuje, ko se Ti bliža s podrsujočimi koraki: »V Tvojo opombo pijemo ga zdej, Ti viliki deček iz Kranjske dežele in Galileje.«

*

Moje solze so se posušile in moje pero se zaustavlja. Obljubil sem, da se ne bom predajal čustvom. Skušal sem, pa vedno ni šlo. Ko sem pisal, sem jokal, in ko sem se zjokal, sem zopet pisal. Tu tajiti čustva je nesmiselno. Sploh pa menim, da zelo grešimo moderni ljudje, ko se sramujemo čustev in se nam zdi višek možatosti, če vsako solzo, vsak zunanji znak čustvenosti zatremo.

Skušal sem Te pač orisati, kot sem Te jaz čutil in doživljal, skušal sem biti pravičen in Te pravilno in dostojno skicirati. Vsako preveličanje bi kazilo.

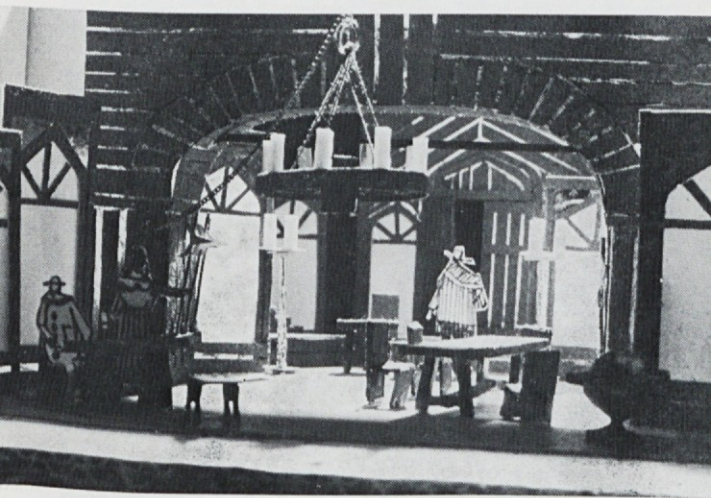
Zastavi besedo, raztrgaj tekst, če je treba. Če sem Te pa kdaj premalo ljubeče poklical — me prekolni.

Ivan z Roža

PEKARNA MIŠMAŠ

maketa scene za STVAR JURIJA TRAJBASA

KRANJSKA UPRIZORITEV »SVATBE« NA TRETJEM MESTU

Znani beograjski tednik NIN je tako kot vsako leto tudi letos pripravil izbor najpomembnejših umetniških dosežkov preteklega leta.

Med vsemi jugoslovanskimi gledališči je doseglo izjemno visoko mesto naše gledališče, ki se je z uprizoritvijo drame Rudija Šelige »SVATBA« uvrstilo na tretje mesto.

Izbor najboljših jugoslovanskih predstav je pripravil Vladimir Stamenković, ki je bil sicer glavni selektor lanskoletnega Sterijinega pozorja, kjer kranjska »Svatba« ni mogla sodelovati.

Upamo, da bo to priznanje kranjskemu gledališču utišalo vse gostilniške in psevdoustvarjalne razprave o smiselnosti njegovih »podvigov«.

V PRETEKLEM LETU...

... naj bi kranjsko gledališče odigralo 139 ponovitev lastnih predstav — odigralo jih je 166

... je bilo prevedeno 40 ponovitev različnih gostovalnih predstav — odigranih je bilo 40 ponovitev

...vseh ponovitev je bilo 215 — 20 % več od predvidenega načrta, na osnovi katerega se oblikujejo finančna sredstva

...poleg predstav je bilo v kranjskem gledališču še 54 drugih različnih negledaliških prireditiv

... je bil urnik našega gledališča dobesedno natrpan, saj večina ustvarjalnega dela »opravimo« v glavnem v poznem popoldanskem in večernem času, v dopoldnevih pa lahko razmišljamo, kaj vse bi lahko še postorili, tudi v smislu ustvarjalnega dela, če ne bi bili dvoživka — niti popolni amaterji niti popolni profesionalci

...nihče ni kaj prida razmišljal o nagrajevanju po delu, še vedno je navidezno najcenejše moralno bodrenje in topla beseda gledališkim zaposlenjakom

...smo tudi v kulturi sestankovali v delovnem času, seveda z pametnim razlogom, da je pač delo v kranjski kulturi take narave

...so nekateri (v manjšini) včasih v času sestankov delali in njihova priljubljenost je začela padati

...je bilo kranjsko gledališče skoraj skozi celo leto odlična kost za glodanje vseh tistih, ki jim je kranjsko gledališko življenje »pri srcu«

...so nekateri veliki ljubitelji in podaniki gledališča skušali z intrigami razbijati naše delo

...se kranjski gledališki oder še ni sesul...

POMEMBNI OBLETNICI

V letošnjem letu »praznujemo« v Prešernovem gledališču dve pomembni obletnici za naše gledališče: 75-letnico uradne profesionalizacije kranjskega gledališkega življenja (podatki Filipa Kalana Kumbatoviča: Problemi in paradoksi na slovenskem odru ob prelomu stoletja? Dani hvarskog kazališta Moderna) ter 25-letnico ukinitve povojne profesionalizacije Prešernovega gledališča (po podatkih gledališke pisarne PG).

Dejstvo iz leta 1907 prijetno preseneti, celo nepričakovano navduši, realnost leta 1957 je ponižujoča. Obe obletnici, ki se slučajno soočata v istem koledarskem letu, naj le opozorita na to, kar smo v Kranju imeli in na to, kar smo zapravili.

Udarec kranjskemu gledališču je bil brez dvoma dobro in strokovno izveden.

Vspostavitev poštenega kulturno-ustvarjalnega utripa je težko in zahtevno delo številnih ustvarjalnih rodov, ukinitve že doseženega je stvar ene generacije kabinetsko-kulturnopolitičnih »dejavnikov«.

Profesionalno ustvarjalno delo smo ukinitvi, skušali prepovedati. Ustoličili pa smo profesionalne pisarniške institucije, ki menda delajo za kulturo in skrbе za zvezo med umetniškim ustvarjalcem in neposrednimi proizvajalcem. Tako je kljub ukinitvi (zaradi denarja?) našega gledališča profesionalnih delavcev v kulturi (napajanih od dinarja za kulturo) več.

Ob obeh skelečih obletnicah seveda nismo pripravljene priznati, da so samoupravni akti, pogodbe, poslovniki, pravilniki in sporazumi pomembnejši od dramskih tekstov in gledaliških predstav.

STATISTIČNI PREGLED PREDSTAV PG V
SEZONI 1980X81

Predstava	Število ponovitev		
	doma	na gostov.	skupaj
A. T. Linhart: TA VESELI DAN ALI MATIČEK SE ŽENI	—	3	3
S. Beckett: ČAKAJOČ NA GODOTA	1	1	2
R. Svoboda(F. Govekar): GRČA	18	4	22
R. Šeligo: SVATBA	9	—	9
S. Mrožek: EMIGRANTA	6	17	23
B. Pekič: ODLOČNA ZAHTEVA	15	2	17
S. Rapajić: ZGODBA O TITU	15	—	15
D. Ahačič: MOLIERE ZA MLADE	3	1	4
B. Minolli: VILINČEK Z LUNE	13	1	14
K. NOVAK: MEZINČEK	1	22	23
Z. Florijan: TOBIJA	—	19	19
L. Suhadolčan — V. Rooss: PETER NOS JE VSEMU KOS	1	12	13
M. Logar: KVIK, ŽABE RIG	—	2	2
Skupaj	82	84	166

47 ponovitev je imalo (v organizaciji PG) 22 različnih gostovalnih predstav.

V sezoni 1980/81 je bilo v Prešernovem gledališču tudi 29 drugih raznih prireditev.

popravek — v prejšnji številki gledališkega lista smo med igralskimi nastopi v sezoni 1980-1981 pomotoma izpustili KSENIJA PONIKVAR, Igralka (Kvik žabe rig) -2, 2 nastopa

SEVERJEVE NAGRADE

Lanskega decembra so v Škofji Loki že enajstič podelili Severjeve nagrade. Za svoje celotno uspešno gledališko delo je Severjevo nagrado dobil tudi igralec Igralske skupine Prešernovega gledališča **JOŽE VUNŠEK**.

Abonmajski gledalci predstav za odrasle bodo do konca letošnje gledališke sezone videli še dve gostujoči gledališki predstavi.

V našem gledališču ta trenutek že intezivno pripravljamo naslednjo lutkovno premiero. Franček Rudolf je dramsko preoblikoval znameniti »VŽIGALNIK« H. C. Andersena. Premiero pričakujemo v marcu.

Prešernovo gledališče Kranj sezona 81/82

Gledališki list št. 6, izdajatelj Prešernovo gledališče Kranj,

predstavnik J. Kurat, urednik M. Logar

Oproščeno temeljnega davka od prometa proizvodov z odločbo republiškega kumiteja za kulturo, št. 4210-263-77

Tisk: Knjigoveznica tiskarna Radovljica

Oblikovanje gledališkega lista in plakata: Cveto Zlate

Industrija bombažnih izdelkov IBI. Kranj, proizvaja kvalitetne jacquardske zavese v sodobnih vzorcih in v bogatem asortimetu, dekorativne tkanine in gradle po konkurenčnih cenah.

52

č. 57/1981/82

792

199908193

OSPRENAR VMLITZINA KRNJ

199908193